

УДК 37.015.31(497.)"195"
711.57(497.5)"195"
37.014(497.5)"195"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2021.1.pet.191-214>

Оригинални научни рад

Примљен: 20. 8. 2020.

Прихваћен: 1. 2. 2021.

Сања ПЕТРОВИЋ ТОДОСИЈЕВИЋ
Институт за новију историју Србије, Београд
uransp@gmail.com

Пионирски град у Загребу педесетих година 20. века: лабораторија социјалистичког детињства*

АПСТРАКТ: Рад представља покушај да се укаже на значај и улогу коју је Пионирски град у Загребу имао у процесу успостављања нове политике образовања и васпитања у Југославији, која је прокламована на Трећем пленуму ЦК КПЈ децембра 1949. да би свој пуни израз нашла у доношењу Општег закона о школству 1958, који је био круна велике реформе школства спроведене у Југославији педесетих година. Пионирски град у Загребу је, са својом основном школом као централним објектом, представљао неку врсту „симулатора“ школе будућности која је требало да постане не само југословенски стандард већ покретач важних друштвених процеса, па и оних који су децу као једну од најбројнијих друштвених група померали са маргине ка центру друштвених и политичких збивања.

Кључне речи: пионир, пионирски град, дете, детињство, Трећи пленум ЦК КПЈ, Комисија за реформу школства, Општи закон о школству, родитељи

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

Рад је послужио као предлог за филм Ане Хушман и Дубравке Секулић *Don't Trace, draw / Не прецртавати него цртати!* који су подржали Haus der Kulturen der Welt (HKW) и Harun Farocki Institut у оквиру пројекта и за потребе реализације изложбе *Education Shock. Learning, Politics and Architecture in the 1960s and 70s* (January 29 – May 02, 2021, Haus der Kulturen der Welt, Berlin), као и Education from Below, заједнички пројекат Rijksakademie van beeldende kunsten, Amsterdam, MACBA, Barcelona и WHW Zagreb.

„На децу фразе, а то није случај код одраслих,
 немају никакав утицај.
 За годину дана можемо постићи то да сва деца
 у земљи понављају фразе.
 Али, поставља се питање како да постигнемо то да за десет
 или двадесет година сви делују по партијском програму.
 Ту фразе нису ни од какве користи“.¹

Увод

Разумевање улоге пионирских градова и других пионирских објеката који су подизани у периоду постојања социјалистичке Југославије неодојиво је од разумевања свих фаза кроз које је прошла политика образовања и васпитања у Југославији. Може се рећи да су пионирски објекти представљали важан израз политике образовања,² због чега су били посебно значајни у процесу „изградње“ „социјалистичког човека“.³ Како је њихова намена довођена искључиво у везу са најмлађим Југословенима и Југословенкама, анализа рада пионирских објеката важан је допринос разумевању детињства у социјалистичкој Југославији.⁴ Иако један од најстаријих, Пионир-

1 Valter Benjamin, „Program za proletersko dečje pozorište“, *Teatron* 144–145, (Beograd), 2008, 31.

2 Политика образовања и васпитања током постојања социјалистичке Југославије представљала је предмет интересовања бројних радова: Ranko Simović, *Politika obrazovanja i njena realizacija u SR Srbiji*, (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990); Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropaska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*, (Beograd: Rad, 1988); Aleš Gabrič, *Socijalistička kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1953–1962*, (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995); Бранка Докнић, *Културна политика Југославије 1946–1963*, (Београд: Службени гласник, 2013); Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945–1960). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti i historiografija*, (Zagreb: Srednja Europa, 2012); Драгица Кољанин, *Изграђивање идентитета: историја Југославије у уџбеницима за основне школе у Србији 1929–1952*, (Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2014); Lada Duraković, *Glazba kao odgojno sredstvo u formiranju „socijalističkog čovjeka“: nastava glazbe u osnovnim školama u Hrvatskoj (1945.–1965.)*, (Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2019).

3 Видети више у: *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, (Zagreb, Pula: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile, 2017).

4 Систематизована историја детињства која би обухватила период постојања социјалистичке Југославије није написана. Знање из области историје детињства у наведеном периоду сабрано је у више радова од којих су неки: Ildiko Erdei, „The Happy Child’ as an Icon of Socialist Transformation: Yugoslavia’s Pioneer Organization“, *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century*

ски град у Загребу (данас Град младих) представљао је предмет интересовања релативно малог броја радова.⁵ Као „чедо“ модерности и важан израз модернизације и еманципације јавног простора, комплекс Пионирског града у Загребу чешће је интересовао историчаре уметности и архитектуре него истраживаче прошлости.⁶

Рад има за циљ да укаже на улогу коју је Пионирски град у Загребу имао у спровођењу велике школске реформе у Југославији педесетих година 20. века.⁷ Поред тога, и да укаже на значај који су

-
- Southeast Europe*, eds John Lampe, Mark Mazower, (Budapest–London: CEU Press, 2004); Јелена С. Укаловић, „Оснивање дечјег међународног фестивала *Радост Европе*“, *Годишњак за друштвену историју* 2–3/2004, 123–135; Сања Петровић Тодосијевић, „На трагу небрижности под плаштом безимености. Деца и детињство између трајног и новог“, *Приватни живот код Срба у 20. веку*, прир. Милан Ристовић, (Београд: Клио, 2007), 207–237; Sanja Petrović Todosijsjević, *Za bezimene. Delatnost UNICEF-a u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji 1947–1954*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008); Radina Vučetić, „Diznizacija detinjstva i mladosti u socijalističkoj Jugoslaviji“, *Istorija 20. veka* 3/2011, 185–204.
- 5 Kristina Deskar, „Pionirski domovi i gradovi: mjesta izvanškolskog odgoja i jugoslavenske socijalističke mladeži“, (diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019); Igor Duda, *Danas kada postajem pionir. Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*, (Zagreb–Pula: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015), 188–191.
- 6 Mladen Perušić, „Grad mladih Granešina, povijest gradnje“, *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* 8/2017, 199–217; Sonja Jankov, „Pionirski gradovi u post-jugoslavenskom kontekstu“, *Arhitektura i urbanizam* 44/2017, 47–53; Милица С. Божић Маројевић, Марија С. Станковић, „Пионирски градови у Београду и Загребу – од места радости до простора антиутопије“, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 2019, 249–262; Marija Stanković, „Skulpture pionirskog grada na Košutnjaku kao jedan disonantni fragment“, *Artum – istorijsko umetnički časopis* 7–8/2018, 32–44.
- 7 Интересовање за истраживање улоге коју је Пионирски град у Загребу имао у процесу спровођења велике школске реформе педесетих година произошло је из ауторкиних проучавања политике васпитања и образовања у Србији и Југославији у првих петнаест година по окончању Другог светског рата (Сања Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду. Реформа основношколског система у Србији 1944–1959*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2018)), као и захваљујући сарадњи са Аном Хушман и Дубравком Секулић, које су јој уступиле грађу Архива Града младих у Загребу. Полазећи од својих ранијих истраживања, ослањајући се на *Елаборат Пионирски град 1947–1958*, као документ који је пружио увид у све фазе развоја Пионирског града у периоду који је представљао предмет интересовања (грађу Архива Града младих, уз не увек прецизну одредницу о ком се документу ради јер је поменута грађа несређена (некаталогизирана), највише је користила Кристина Дескар у свом дипломском раду „Пионирски домови и градови: мјеста изваншколског одгоја југословенске социјалистичке младежи“), писање дневног листа *Политика*, чија је редакција у то време објављивала текстове који су „подстицали“ дух заједништва и којима се указивало на општејугословенске

пионирски објекти имали у процесу „разарања старе школе“ ограничене на сведен простор школске зграде и учионице. Другим речима, радом се жели показати на који начин је Пионирски град у Загребу допринео „изласку“ политике образовања и васпитања из школе.

Пионири – чувари етичког лика детињства у социјализму

Одлука о формирању Пионирског града у Загребу, као „звршног објекта Пионирске жељезнице“, донета је октобра 1947. на седници Одбора⁸ који је формиран 23. септембра 1947.⁹ са циљем да размотри проблеме око даље изградње пионирске железнице и дечијих објеката око ње.¹⁰ Изградња пионирског града и све фазе кроз које је прошла у релативно кратком али веома динамичном временском периоду, представљају парадигму дефинисања и обликовања политике образовања и васпитања у Југославији која је своје јасније обриси добила у периоду од 1949. и седнице Трећег пленума ЦК КПЈ, односно 1953. и формирања Комисије за реформу школства до 1958. године и доношења Општег закона о школству којим је на територији целе југословенске државе уведена јединствена осморазредна основна школа.¹¹ Тада дефинисана политика образовања и васпитања била је оквир за успостављање новог концепта детињства у Југославији – срећног детињства. Обриси „нове парадигме“ могли су се приметити још у говору Милована Ђиласа одржаном на већ поменутом Трећем пленуму ЦК КПЈ, који је тада рекао да „изградња социјализма“ захтева „одважног социјалистичког човека“, оног „чија су

вредности, као и на документа која се чувају у Фонду Кабинета председника Републике Архива Југославије којима се посебно апострофира веза између Комисије за реформу школства и појединаца који су имали значајан утицај на осмишљавање програмских садржаја Пионирског града у Загребу, ауторка је пре свега желела да скрене пажњу на онај аспект истраживања који није довољно наглашен у радовима истраживача и истраживачица који су се до сада бавили историјатом и друштвеном улогом Пионирског града у Загребу а то је улога Града у спровођењу велике школске реформе из педесетих година 20. века.

8 Одбор су чинили: Вера Цветковић, Мика Шпиљак, Бранко Пађен, Андрија Мохоровичић, Јосип Сеисел, представници Министарства индустрије, Министарства просвете, Месног синдикалног већа, АФЖ-а, Дирекције железница, ФИСАХ-а, Котарског народног одбора, представник Секретаријата Главног одбора народне омладине Хрватске. Архива Града младих, Елаборат Пионирски град 1947–1958.

9 На седници Секретаријата Градског одбора Народне омладине Хрватске. Исто.

10 Исто.

11 Видети више у: Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду*.

схватања широка и разноврсна, коме су туђи бирократизам и укалупљеност мисли“.¹²

Иако кратак, временски период од краја Другог светског рата 1945, односно од 1947. када је донета одлука да се почне са изградњом Пионирског града у Загребу до 1955. када је коначно донета Уредба о раду Пионирског града, којом је између осталог јасније профилисан програм рада ове установе као веома важног пункта нове политике образовања и васпитања,¹³ био је веома динамичан и може се посматрати кроз неколико фаза. Материјализацију почетне фазе представљала је изградња прве пионирске пруге у Југославији. Била је то Пионирска пруга у Загребу, која је пуштена у рад на самом крају августа 1947. године. Заједно са Пионирским градом у Београду, који је отворен месец дана раније,¹⁴ требало је да представља доказ реализације Првог петогодишњег плана у оном сегменту који се односио на Југословене узраста од седам до 14 година који су били обухваћени пионирском организацијом, која је својим устројством и начином рада требало да покаже да деца у Југославији играју активну улогу у процесу обнове и изградње земље.¹⁵ Пионирски објекти који су отворани широм Југославије, попут Централног дома пионира у Скопљу¹⁶ или, треће по реду, пионирске пруге у Љубљани,¹⁷ скретали су пажњу на децу као групу чије се потребе разликују од остатка друштва. Из-

12 Milovan Đilas, „Rezolucija Trećeg plenuma CK KPJ o zadacima u školstvu“, *Savremena škola* 8–10/1949, 1–6.

13 Сабор Народне Републике Хрватске је 1955. године, на предлог Савјета за просвету, науку и културу НР Хрватске, а на основу члана 73 тачке 3 Уставног закона НР Хрватске о основама друштвеног и политичког уређења и републичким органима власти, донео Уредбу о оснивању Пионирског града. Архива Града младих, Елаборат Пионирски град 1947–1958.

14 „У Максимиру код Загреба предата је саобраћају прва пионирска пруга у нашој земљи“, *Политика*, 1. 9. 1947.

15 Савез пионира Југославије основан је у Бихаћу, у Босни и Херцеговини, 27. децембра 1942, током Првог конгреса Уједињеног савеза антифашистичке омладине Југославије. Савез је окупљао децу узраста од седам до 14 година, након чега их је „препуштао“ омладинској организацији, за коју је био тесно везан све до почетка педесетих година 20. века. Савез пионира Југославије настао је по узору на истоветну организацију у СССР-у. Igor Duda, „Дјеча социјалистичке домовине. Изградња пионирске традиције у Хрватској 1950-ih година“, *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, zbornik radova, ur. Lada Duraković, Andrea Matošević, (Pula–Zagreb: Srednja Europa, CKPIS, Sveučilište Jurja Dobrile, Sa(n)jam knjiga u Istri, 2013), 79.

16 „Отворен је Централни дом пионира у Скопљу“, *Политика*, 9. 6. 1948.

17 „У Љубљани је јуче свечано отворена трећа пионирска пруга у нашој земљи“, *Политика*, 14. 6. 1948.

градњом објеката за децу се истицао карактер социјалне државе која води рачуна о свим својим грађанима а посебно о најмлађим.

„Откривање“ детињства не само у Југославији већ и у читавој Европи и свету после Другог светског рата било је последица већег броја фактора. Пре свега, рат је човечанство суочио са до тада невиђеним призорима дечјег страдања и на тај начин утицао на скретање пажње јавности на проблеме деце и одрастања. Без обзира на чињеницу што никада није пребројала жртве својих најмлађих грађана, у поратним годинама, Југославија се интензивно служила представом детета жртве рата како би јасније позиционирала улогу најмлађих грађана у „новој“ држави.¹⁸

Окончањем рата, слике деце бораца и деце жртава фашистичког терора, иако присутне у послератној свакодневици, постале су ствар прошлости. Па ипак, како се на ратну ослањала врло тешка послератна стварност, деци, за коју је већ речено да су у рату поднела огромну жртву и узела активну улогу у борби против фашизма, активна, стваралачка улога није могла бити одузета ни у миру, који је у великој мери дефинисала нова борба тј. борба за обнову и изградњу порушене земље и новог, револуцијом успостављеног система вредности. Тако се на лик детета недужне жртве и активног борца надовезао лик детета активног креатора послератне стварности, који је свој израз пронашао у форми југословенског пионира. Лик пионира је пажљиво обликован у јавности.¹⁹

Са друге стране, послератна југословенска стварност није била нимало ружичаста. Крај Другог светског рата је суочио нову власт у Југославији са бројним проблемима који су указивали на изузетну осетљивост и угроженост деце као друштвене групе. Први послератни попис становништва из 1948. указао је на то да деца узраста до 14 година чине 32,53% свих грађана ФНРЈ. Дечака и девојчица од седам до навршених 14 било је 55,36% од укупног броја деце од рођења до 14 година или 18,01% од укупног броја становника Југославије. Ако се узме у обзир да је југословенско друштво у годинама после Другог светског рата било доминантно аграрно, да је мајка сваког петог детета које је 1953. ушло у школску реформу била неписмена, може се закључити да је збрињавање трећине друштва недовољно развијеним системом просветних, здравствених и социјалних установа представљало један од највећих проблема за представнике кому-

18 Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду*, 170–178.

19 *Исто*, 179–191.

нистичке политичке елите у Југославији. Другим речима, могућност институционалног збрињавања друштва које је према држави и институцијама било традиционално неповерљиво представљала је услов изградње социјалистичког друштвеног поретка.²⁰ У том смислу, скретање пажње на пионирску организацију као ону која чува етички лик детета у социјализму изградњом важних објеката, попут Пионирске пруге или Пионирског града у Загребу, кроз реализацију Првог петогодишњег плана (1947–1951) није било искључиво „гест“ државе која се на декларативном нивоу залагала за побољшање положаја деце у друштву, већ и израз политике која је имала увид у проблеме деце као друштвене групе. Фокусом на пионирску организацију требало је скренути пажњу на проблеме деце и детињства у Југославији. Са друге стране, прокламовање нове политике образовања и васпитања на Трећем пленуму ЦК КПЈ у децембру 1949, почетак рада Комисије за реформу школства при Народној скупштини ФНРЈ 1953, која ће наредних пет година радити на изградњи модерног школског система у Југославији, били су само наговештаји промена са којима ће се у будућности суочити и пионирска организација и институције из чијих се назива могло закључити да имају „пионирски карактер“.

Када је 11. јануара 1948. усвојена концепција Пионирског града у Загребу према којој је требало да: повремено удомљује најбоље пионире и пионирке са простора НР Хрватске, развија рад пионирске организације тако што ће организовати читав низ различитих дјечјих друштвених активности, развија рад тако да он послужи стицању педагошког искуства, као и ваншколски рад и на крају да постане место за излет и забаву загребачких пионира,²¹ могло се наслутити да ће, до тог тренутка доста ригидна и нефлексибилна организација каква је била пионирска, морати у будућности да преузме другачију улогу у сложеном процесу образовања и васпитања младих у Југославији.

Да ће 1949. година представљати радикалну прекретницу у начину рада пионирске организације, наслућивало се неколико месеци после одржавања Петог конгреса КПЈ када су у дневним новинама почели да се појављују текстови критички настројени према њеном дотадашњем раду и методама и облицима рада са децом.²² На помолу је било заузимање новог курса, који ће се драстично од-

20 Исто, 157–161.

21 Архива Града младих, Елаборат Пионирски град 1947–1958.

22 „На саветовању пионирских руководиља НР Србије решено је да се посвети већа пажња новим облицима рада“, *Политика*, 17. 9. 1948.

разити на рад ове организације и на разумевање деце и детињства у Југославији. Јануара 1950. закључци XIV пленума ЦК Народне омладине Југославије осврнули су се на даљи рад пионирске организације,²³ што је за директну последицу имало оснивање Иницијативног савета Савеза пионира Југославије, пола године касније.²⁴ Централни комитет СКЈ је крајем 1950, у складу са одлукама Трећег пленума ЦК КПЈ из децембра месеца 1949, препоручио да се васпитавање деце развија „у што ширим и разноврснијим формама, без икаквих шаблона“. Препоручивало се више бриге о индивидуалним карактеристикама деце. Став ЦК КПЈ је био да рад са децом треба остварити у што разноврснијим групама „руководећи се не само окупљањем деце по разредима и узрасту него и према њиховим склоностима и интересовањима“.²⁵ Коначно, 1952. године је „изговорено“ да је „Пионирска организација место где“ деца „треба да се развеселе и разоноде“.²⁶ На тај начин „дисквалификована“ је првобитна функција пионирске организације, која се у потпуности повиновала новим захтевима времена. Почети рада на реформи школства 1953. и новој политици васпитања и образовања такође су довели у питање рад пионирске организације, која ни својим методама а ни својим садржајима намењеним младима није могла да одговори новим захтевима. Партија је сматрала да је „јединствена пионирска организација у току рата одиграла огромну улогу у васпитању и активизацији деце“, али и да „већ у првим послератним годинама није могла више сама, ни по садржини, ни по организационим формама да задовољи веома разноврсне потребе и интересовања нових генерација младих“. Критика која је стигла са самог врха партије значајно је утицала на промене у раду пионирске организације. Пре свега она ју је у приличној мери „уздрмала“ јер су се озбиљне дискусије о томе да ли је она „потребна у друштвеном васпитавању деце“, када је дошло до измене улоге школе и других друштвених организација, водиле скоро наредних десет година.²⁷

23 „Закључци Четрнаестог пленума Централног комитета Народне омладине Југославије (Питања у вези са школством; О даљем развоју пионирске организације)“, *Политика*, 14. 1. 1950.

24 „Основан је Иницијативни савет Савеза пионира Југославије“, *Политика*, 7. 7. 1950.

25 *Исто*.

26 „Пионирска организација је место где треба да се развеселе и разоноде“, *Политика*, 29. 9. 1952.

27 Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду*, 185.

У циљу успостављања „нове осећајности“ пионирска организација се у будућности ослањала на Савет друштава за старање о деци и омладини Југославије, основан 1952. у Загребу, који ће све до краја постојања југословенске државе имати огроман удео у процесу креирања друштвеног амбијента за одрастање деце. У наредним годинама Савет ће до те мере преузети иницијативу, као примарна институција која је у свом фокусу имала васпитање младих Југословена, да ће се 1956. повести дебате о обнављању рада пионирске организације.²⁸ У каквој се кризи она налазила, у великој мери говори и податак да у периоду између 1950. и 1956. није било савезне регулативе о раду с пионирима.²⁹ Посебно значајну улогу у очувању организације имали су њени хрватски и словеначки огранци, који су настојали да раде у континуитету. У време потпуног застоја савезне и појединих републичких, пионирске организације у Словенији и у Хрватској су 1952. године добиле нове правилнике.³⁰ На тај начин исказана је спремност да се ради не само у складу са новим захтевима врха Комунистичке партије Југославије већ и нове политике образовања и васпитања, која је између осталог допринела и томе да ово пионирско удружење, које ће сада деловати под окриљем Савета друштава за старање о деци и омладини Југославије (у Хрватској Савез друштава Наша дјеца), постане само једна у низу дечијих организација које су постојале у Југославији. Оваква политика нашла је свој израз и у управљачким структурама Пионирског града у Загребу. По Правилнику о раду из 1955, на његовом челу се налазио, као друштвени орган управљања, Савјет Пионирског града,³¹ који је имао седамнаест чланова. Чланови су бирани на следећи начин: пет из редова угледних јавних и просветних радника,³² пет из редова запослених,³³ један из редова Народног одбора општине Гранешина³⁴

28 „Писмо ЦК Народне омладине о оснивању нових пионирских организација“, *Политика*, 8. 11. 1956; „Саветовање о обнављању пионирске организације“, *Политика*, 14. 11. 1956.

29 Duda, *Danas kada postajem pionir*, 32.

30 Исто.

31 Постављао га је Савјет за просвету, науку и културу НР Хрватске, на чијем челу се у том тренутку налазио Мика Шпиљак. Архива Града младих, Елаборат Пионирски град 1947–1958.

32 Бирао их је Савјет за просвету, науку и културу НР Хрватске. Исто.

33 Бирао их је Савјет Пионирског града. Исто.

34 Бирао га је Збор бирача Народног одбора општине Гранешина (загребачка општина на чијој се територији налазио Пионирски град). Исто.

и по један³⁵ из редова Главног одбора Савеза друштава Наша дјеца, Котарског одбора Савеза друштава Наша дјеца са седиштем у Загребу, Главног одбора Савеза социјалистичког радног народа Хрватске, Централног комитета Народне омладине Хрватске, Народног одбора општине Гранешина. Директор Пионирског града као први човек Секретаријата Савјета Пионирског града³⁶ био је такође један од чланова Савјета.³⁷

Успостављање нове политике образовања и васпитања

Иако Загреб није био једино југословенско место које се могло похвалити пионирским објектима, улога његовог пионирског града била је специфична јер је био нека врста „симулатора“ реформе школског система која је била у току. Три су чиниоца посебно допринела томе. Пре свега, Хрватска је, поред Словеније, била једина југословенска република која је у тренутку када је Трећи пленум ЦК КПЈ донео одлуку о обавезном преласку на осмогодишње школовање уз помоћ расположивих типова школа какве су у другим деловима земље биле: четвороразредне основне, шестогодишње или шесторазредне основне школе, као и непотпуне, потпуне и класичне гимназије, поседовала и осморазредне тј. онај тип школе који је највише подсећао на јединствену осморазредну основну школу каква ће Општим законом о школству из 1958. бити успостављена у свим деловима Југославије. Школске 1957/58, годину дана пре ступања на снагу Општег закона о школству, у Хрватској је било 1.145 а у Словенији 601 осморазредна школа. Исте школске године у другим деловима Југославије није постојала ниједна таква школа.³⁸ Захваљујући овој врсти искуства, које није било карактеристично ни за све делове Хрватске, ова република је виђена као посебно „подесна“ за изградњу града који ће бити на неки начин увод у политику образовања и васпитања која је свој кључни израз видеала у јединству школских и ваншколских активности. Због тога су упоредо са изградњом, која је почела 1. маја 1948. да би делимично била завршена 18. марта 1951. када је Пионирски град у Загребу отворен, осмишљавани и развија-

35 Укупно шест. Исто.

36 Чинили су га: директор Пионирског града, руководиоца ваншколске делатности, управник школе, директор Центра за стручно усавршавање учитеља и наставника осмогодишњих школа НР Хрватске, технички управник. Исто.

37 Исто.

38 Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду*, 91–97.

ни садржаји којима је требало дефинисати његову главну сврху, а она је била васпитно-образовна. Садржаји су развијани кроз читав низ секција, у којима је радило око 125 „истакнутих педагошких и других стручњака“. У вези са израдом различитих програмских садржаја консултоване су и многе институције. Непосредно пре отварања пионирског града представници Савета за просвету, науку и културу НР Хрватске, различитих друштвених организација, поједини културни и јавни радници израдили су Елаборат (1951) којим је дефинисана његова трострука улога. Пошто је ова установа требало да постане „стално боравиште пионира“ из НР Хрватске и осталих југословенских република, предвиђено је оснивање народне осморазредне школе, која ће од 1953. постати експериментална. Поред дечака и девојчица који су га посећивали као ученици новоосноване школе, која је своја врата отварала новој групи деце углавном из Загреба и околине на почетку сваког полугодишта, да би по стандардном плану и програму али у потпуно другачијем окружењу пролазили кроз процес образовања и васпитања, у Пионирски град су долазили и они којима је нови градски простор требало да постане место игре и забаве, као и они који су се бавили извиђањем, били на екскурзији, похађали организоване семинаре и конференције. Стога се могло наслути да ће он у будућности постати град пре свега загребачких пионира и пионирки, али и свих оних који су се као учитељи и наставници или као чланови различитих друштвених организација бавили децом. Тако је Пионирски град поред школе добио још два важна центра: Центар за стручно усавршавање учитеља и наставника осмогодишњих школа НР Хрватске и Центар за школовање друштвених радника за рад са дјецом и омладином. Може се рећи да је садржај Елабората из 1951, који је у великој мери представљао израз жеље пре свега стручне јавности да се деца у Југославији образују и васпитавају на темељима савремених схватања о образовању и васпитању, у великој мери потврђен одредбама Уредбе о оснивању Пионирског града и Правилником о раду и задацима Пионирског града у Гранешини крај Загреба. Оба документа су донета тек 1955. пошто се у пракси потврдило да се политика образовања и васпитања може спроводити на два колосека који један други не искључују, већ се на против допуњују: у оквиру школских и ваншколских активности.³⁹

Одлука да се изградња „још једног“ пионирског града „веже“ за Загреб лежала је и у одређеним персоналним решењима. Два члана

39 Архива Града младих, Елаборат Пионирски град 1947–1958.

групе која је 1951. била задужена за настанак елабората којим је промовисан идејни концепт Пионирског града у Загребу, Милош Жанко и Даница Нола, били су чланови Комисије за реформу школства која је у потпуности осмислила реформу целокупног школског система у Југославији. Штавише, Милош Жанко је био председник, односно први човек ове комисије од почетка па све до самог краја њеног рада.⁴⁰ Када је Комисија почела са другом фазом рада кроз поткомисије,⁴¹ Жанко је заједно са Даницом Нолом био члан Поткомисије за обавезно школовање.⁴² Може се слободно рећи да је он био не само писац чувеног Извештаја о раду Комисије за реформу школства Одбора за просвету Савезне Народне скупштине⁴³ већ и човек који је на самом почетку њеног рада указивао на потребу да се укључи што већи број стручњака за питања из области образовања и васпитања. Управо је ова иницијатива у великој мери допринела усложњавању рада Комисије кроз поткомисије у којима је било далеко више про-

40 Петнаесточлану комисију за реформу школства у Југославији су чинили: председник комисије др Милош Жанко (народни посланик), Митра Митровић (народни посланик), Лидија Шентјурц (народни посланик), Радован Папић (народни посланик), Пуниша Перовић (народни посланик), Лазар Мојсов (народни посланик), др Борислав Благојевић (председник Удружења универзитетских наставника), Миливоје Урошевић (председник Удружења професора и наставника страних језика), Милисав Мијушковић (председник Удружења учитеља), Јосип Грос (председник Удружења наставника стручних школа), др Радован Теодосић (председник Педагошког друштва НР Србије), Глигор Вујовић (учитељ ОШ „Бранко Радичевић“ из Београда), Живорад Ђушић (наставник осмогодишње школе „Јован Цвијић“ из Београда), Александар Вучо (књижевник) и Стеван Филиповић (секретар комисије). Архив Југославије, Фонд Кабинет председника Републике (837), II-6-б, Резолуција о образовању и задацима Комисије за реформу школа општег образовања, 22. мај 1953.

41 Тада су формиране следеће поткомисије: за обавезно школовање, за стручне школе, за гимназије, за образовање наставног кадра, за образовање одраслих, за предшколске установе, за материјалну базу. АЈ, 837, II-6-б, Извјештај о раду Комисије за реформу школства Одбора за просвету Савезне народне скупштине, 15. март 1956.

42 Поткомисија за обавезно школовање радила је у саставу: др Милош Жанко (председник), Љубомир Крнета (секретар), Радован Папић, Бранко Петровски, Милијан Неоричић, Драга Хумек, Габор Јаноши, Милисав Мијушковић, Даница Нола, Анте Блаженчић, Франц Петернел, Милан Мирковић, Мирко Папремица и Бранко Јањић. Исто.

43 Извештај је штампан као брошура под називом Проблеми школске реформе 15. март 1956. године. Представљао је „последњи велики напор“ пред доношење Општег закона о школству и први целовит елаборат о приликама у школском систему у Југославији после Другог светског рата који је јасно маркирао кључне проблеме са којима ће се југословенско друштво и држава суочавати и борити све до краја постојања југословенске државе. Исто.

стора за фокус на конкретне проблеме. Формирање већег броја поткомисија било је прилика да се у рад на реформи школства укључе стручњаци. Ова политика нашла је свој пуни израз управо у Пионирском граду у Загребу, чији су програмски садржаји, као што је већ наглашено, осмишљавани уз помоћ 125 „истакнутих педагошких и других стручњака“.

Трећи чинилац је у уској вези са другим јер додатно скреће пажњу на улогу коју је Милош Жанко, и пре почетка рада Комисије за реформу школства а у јеку кризе пионирске организације, имао у процесу њене трансформације најпре у Хрватској а онда и у целој Југославији. Његово разумевање нове улоге пионирске организације види се из говора који је као хрватски министар науке и културе одржао крајем 1950. године на Првој земаљској конференцији Савјета Савеза пионира НР Хрватске у Загребу када је рекао: „Ми имадемо све увјете, да остваримо директиве ЦК КПЈ о раду с дјецом, да пионирску организацију развијемо у одгојно-забавну дјечју организацију, која ће бити привлачљива за дјецу и задовољити потребе дјецe за игром, забавом, фискултуром, која ће преко своје активности придонијети развијању свих оних особина и склоности, које ће најмлађу генерацију научити да воли своју земљу и поштује друге народе, да постане достојна омладине наше херојске социјалистичке земље“.⁴⁴

Школа „без зидова“

Народна осморазредна школа Пионирски град је почела са радом када и сам град, 1951. године. У тренутку њеног формирања на територији Југославије још увек није постојала јединствена осморазредна основна школа. Ова школа је припадала само једном од прелазних школских типова основног образовања уз помоћ којих је требало извести прелазак на обавезно осмогодишње школовање. У том смислу она је по својој структури била веома блиска типу школе какав је требало да „изађе“ из реформе која тада, званично, још увек није била ни почела. Формирајући такву школу законодавац је желео да је произведе у неку врсту „симулатора“ школе будућности. Због тога је од 1953, што се није случајно поклопило са званичним почетком школске реформе, она постала експериментална.

Радећи на реформи целокупног школског система па и на доношењу Општег закона о школству, Комисија је пошла од одго-

44 Duda, *Danas kada postajem pionir*, 32–33.

ворности „читаве друштвене заједнице“ у циљу, како се истицало, стварања услова за образовање и васпитање „у интересу свестраног развоја социјалистичког друштва и личности појединца“. Школа и друге установе за образовање и васпитање проглашене за самосталне друштвене установе, организоване, у духу уставних промена из 1953, „на начелима друштвеног самоуправљања“. Први пут у историји југословенске државе једним законским актом, којим је пре свега био дефинисан школски систем, прокламован је принцип отворености школе и других образовних и васпитних услова према друштву како би се што ефикасније остварили циљеви образовања и васпитања. Школа се, по Закону, морала отворити према: породици, различитим друштвеним и привредним организацијама, удружењима итд. На овај начин школа је требало да доприноси културном развоју средине којој припада.⁴⁵

Другим речима, политика образовања и васпитања је морала изаћи из школе и испунити јавни простор. Полазећи од ових начела, Пионирски град у Загребу је представљао и „симулацију“ града или школе будућности и нове политике образовања и васпитања која се није везивала само за институцију школе. Напротив, њено правилно функционисање је било могуће само под условом да се јасно дефинишу ваншколски пунктови политике образовања и васпитања. Због тога је Пионирски град у Загребу од самога почетка био персонафикација „отворености“ јасно дефинисаног система.

Јака веза важног пункта образовања и васпитања са широм друштвеном заједницом била је видљива не само у програмским начелима већ и у јавном простору. У изградњи Пионирског града у Загребу учествовало је 26 омладинских радних бригада, које су радиле укупно 1.200.000 добровољних радних сати. Све фине радове на самом објекту су изводиле бројне, углавном локалне фирме такође на добровољној бази. Сву опрему за рад су поклонили фирме, већином из Загреба и околине. Пионирски град у Загребу су пројектовали неки од најзначајнијих хрватских и југословенских урбаниста и пројектаната, главних протагониста хрватске и југословенске модерне.⁴⁶ Крајем 1951. пројекат је добио Другу награду Савезне владе

45 Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду*, 98–100.

46 Пионирски град у Загребу рађен је по урбанистичком плану Јосипа Сеисела, пројектима Ивана Витића за већи број павиљона, као и Марјана Хаберлеа, Иве Бартолића, Божидара Тушека и Бруна Милића за други тип смештајних објеката. За пејзажно уређење су били задужени Звонимир Фролих и Павао Унгар.

за урбанистичка и архитектонска решења. У оквиру града је требало изградити: 20 стамбених објеката са по 20 соба, ресторан са салом за ручавање, два хотелска павиљона са капацитетом 30–40 соба, дом културе са двораном за 480 особа, дом технике који је требало да обухвата читав низ сала за предавања и кабинете, као и три павиљона са радионицама, дом армије који је у исто време требало да представља галеријски простор и споменик НОБ-у, парк културе с павиљонима (за музику, вајарство, сликарство, глуму, плес), управну зграду, пошту с телефонском централом, амбуланту као прихватну станицу за прву помоћ и павиљон за купање, павиљон метеоролошке и радио станице, павиљоне народних република у парку културе, који је такође требало да послужи као галеријски простор, дом фискултуре и парк фискултуре, помоћне и комуналне објекте попут површина за саобраћај, водовода, канализације, трафо-станице, јавне расвете. У тренутку отварања Пионирског града, марта 1951, уз мања одступања могло се рачунати углавном на објекте који су служили за смештај⁴⁷ док је највећи део првобитног пројекта реализован до краја педесетих година 20. века.⁴⁸ Излазак политике образовања и васпитања из школе, као и урбанистичког плана и пројектног решења Пионирског града из школске зграде омогућио је да се до краја педесетих година у њему, под окриљем пионирске организације, развије рад у оквиру већег броја „интересних група“ (у школским условима то су биле секције) попут: драмске, природословне, зракопловно-моделарске, радиоаматерске, металске, бродарско-моделарске, извиђачке, географске, секције за ручни рад, позоришта лутака, групе која је уређивала *Наш лист*, фотоаматерске, електро-стројарске, тамбурашке, ликовне, фолклорне, историјске, библиотечке, атомистичке, школске задруге, ауто-мото секције, литерарне, графичко-штампарске и групе за стране језике. Захваљујући оснаживању ваншколских активности Пионирски град је до 1958. добио: фискултурну дворану, радионицу

Божић Маројевић, Станковић, „Пионирски градови у Београду и Загребу“, 252–253.

47 Још увек нису били изграђени: дом културе с павиљонима, дом фискултуре, парк културе, парк фискултуре, амбуланта, дом армије, павиљони народних република, павиљони за метеоролошку и радио станицу, пошта, павиљони технике, површине за саобраћај. Архива Града младих, Елаборат Пионирски град 1947–1958.

48 Зграда поште која је адаптирана и за становање особља, павиљони технике, један део саобраћајница, део парка културе који је требало да послужи као игриште а почело се и са изградњом језера. Исто.

за моделовање, радионицу за радио-аматере, мопед, фотолабораторију, кино-камеру, атеље за ликовну групу, радионицу за позоришне лутке, малу штампарију, домаћички кабинет са електричним шпоретом, фрижидером, бојлером, машином за прање веша која је имала и центрифугу, метеоролошку станицу, задружне објекте за узгој живине, кунџа, пчела, кабинете за хемију, физику, биологију, историју, географију, библиотеку са читаоницом, амфитеатралну дворану.⁴⁹

Формирање Центра за стручно усавршавање учитеља и наставника осмогодишњих школа НР Хрватске у склопу Пионирског града до краја педесетих година 20. века било је такође израз нове политике образовања и васпитања чије се спровођење није ни могло замислити без додатног оспособљавања пре свега нових генерација педагога и психолога, које ће добити посебно важно место у новој реформи, а онда и учитељског и наставничког кадра. Пошто је Пионирски град у Загребу представљао, као што је већ речено, неку врсту пробе за школу сутрашњице, и по форми коју је имао и по садржајима којима је био испуњен, било је најлогичније да у годинама када се у Југославији градио модеран образовни систем постане центар за едукацију кроз који ће пролазити не само ученици већ и њихови учитељи, наставници. Пионирски град је представљао једно од места веома живе међународне размене стручњака и просветних радника. У периоду од 1951. до 1958. Загреб су посетиле многе стране делегације из свих делова света.⁵⁰

49 Исто. - Нова/стара тенденција у образовању испољена је у великој реформи школског система педесетих година 20. века стављањем посебног акцента на ученичке активности које су се одвијале ван школске клупе и регуларне наставе у оквиру тзв. секције или слободних активности. Секције су представљале један од најзначајнијих резултата реформе школства и израз „духа“ нове школе у коју се долазило не само да би се учило већ и да би се у њој проводило време када се настава заврши. Слободне активности су „везивале“ ученика за школу подстичући развој оних талената које ученик поседује, оних вештина које му иду од руке. Школа је, на тај начин, постајала пријатно место и за рад и за уживање у сопственом а не наметнутом избору. Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду*, 318–320.

50 Државна делегација Вијетнама са Хо Ши Мином, енглеска парламентарна делегација, неколико различитих делегација из СССР-а, Италије, Индије, делегација социјалиста арапских земаља, делегације Кине, скандинавских земаља, Пољске, Монголије, Вијетнама, Бугарске, Румуније, Бурме, пионирска организација из Мађарске, синдикалне делегације из различитих земаља, делегације просветних и других стручних радника из: Енглеске, Шведске, Данске, Француске, Швајцарске, Белгије, Холандије, Израела, Египта, Аустралије, Канаде, Чилеа, Аргентине, Западне Немачке, Пољске, Аустрије, Сијера Леонеа, Грчке. Архива Града младих, Елаборат Пионирски град 1947–1958.

Поред Центра за стручно усавршавање учитеља и наставника осмогодишњих школа НР Хрватске до краја педесетих година у склопу Пионирског града у Загребу долази до формирања још једног важног пункта за едукацију стручних кадрова – Центра за школовање друштвених радника за рад са дјецом и омладином.

Школа „у песку“

„Извођење“ политике образовања и васпитања из школе је подразумевало еманципацију јавног простора, који је морао бити прилагођен свим учесницима у процесу образовања, а то су по Закону били и родитељи. Колико је родитеље било тешко укључити у спровођење нове политике образовања и васпитања, видело се и кроз динамику осмишљавања простора Пионирског града у Загребу. За разлику од горњих делова града, у којима су се налазили смештајни капацитети, доњи делови, намењени за игру, не само деце већ и деце и родитеља, остали су најдуже недефинисани и неизграђени. Почетком педесетих је закључено да површине за дечију игру и дружење деце и родитеља у Пионирском граду не смеју поделити судбину најпознатијих загребачких паркова. „Истина је да Максимиr има своје игралиште за дјецу, али је то игралиште све више њима одузимано од стране старијих, јер се ту недељом и суботом окупљају најразноврснији слојеви града, који често и неодгојно делују на дјецу. Према томе, Максимиr је излетиште за све прије него ли за дјецу“. Том приликом је посебно скренута пажња на родитеље који често проводе слободно време са децом на местима која заправо не делују васпитно на малишане: „Загребачки родитељи воде дјецу на све стране подножја загребачке горе, али и ту дјеца немају свог простора, својих установа, већ су често присиљена да сате и сате бораве са родитељима по разним локалима разасутим на свим предјелима града“. Заузет је став да би се изградњом пионирског града могли „ријешити неки основни проблеми који до сада нису ријешени“. У том смислу, простор који родитељи бирају за дружење са децом није могао бити дефинисан произвољно. Као и целокупан јавни простор он је морао бити „постављен“ на основним принципима нове политике образовања и васпитања. Да би се део Пионирског града намењен за подизање излетишта јасније дефинисао, препоручена је изградња и уређење прилаза. Поред тога, читав простор је требало испунити разним справама за игру као што су: „разни обични дјечији вртуљци, њихалке, клизалке и љуљачке, справе за пењање, простори за раз-

не игре“. У препорукама је јасно наглашено да би „за сваку игру постојао посебно изграђен простор прилагођен околини, а уједно изграђен у живим бојама близак дјечи са пуним естетским изгледом (...) у пакирању тог дјела требало би нарочито припазити да све то не испадне вашарски, да не буде пренатрпано као забавиште у Максимиру“. Смерницама је наглашено да би простор између горњег и доњег града, који је заправо био шума, требало прилагодити за потребе родитеља „који желе да се одмарају док се дјеца забављају у доњем делу града“. Том приликом је истакнуто да је више због потреба родитеља, али и организације времена које треба провести у граду, неопходно подићи један ресторан. У вези са тим наглашена је потреба уређења станице на Дубрави, која је 1951. године, када је Пионирски град примио своје прве госте, била у веома лошем стању. Сматрало се да би боље решење приступа, зато што деца због удаљености овог простора од Загреба и транспорта нису могла долазити сама, већ искључиво у пратњи одраслих, лакше опредељивало родитеље при избору излетишта на коме ће проводити време са својом децом. Дужи боравак читавих породица у Пионирском граду требало је обезбедити изградњом језера и базена.⁵¹

Епизод

Раст и развој Пионирског града у Загребу није увек био праволинијски. Већ је наглашено да је у првим годинама рада, стављањем акцента на изградњу горњег дела у коме су се налазили искључиво смештајни капацитети, он могао да се похвали лепим, функционалним и конфорним зградама за смештај, али не и за ваншколски рад, који је био у фокусу стручњака који су 1951. писали елаборат о сврси и улози коју Пионирски град пре свега треба да има. Требало је да прође скоро читава деценија да се изграде све приступне саобраћајнице и олакша повезивање са Загребом. Временом се показало да издржавање овако амбициозно замишљеног комплекса није нимало јефтино. Расходи Пионирског града су, полазећи од начела да настава у Југославији јесте бесплатна али не и школовање уопште, како је то дефинисао и Општи закон о школству из 1958, покривани и захваљујући партиципацији родитеља ученика и полазника различи-

51 Архива Града младих, Елаборат Пионирски град 1947–1958.

тих курсева. Трошкове такмичења и манифестација делимично су покривали и сами учесници.⁵²

Текући проблеми додатно су се компликовали кризом југословенске федерације која је кулминирала осамдесетих година 20. века. Основна школа у већини бивших југословенских република је „чедо“ велике реформе школства из педесетих. Нажалост, она скоро свугде „посуштаје“. Потпуно девестирање у социјализму изузетно значајних *off* пунктова образовања и васпитања иза којих су „стајали“ појединци и институције које су изградиле аутентичну југословенску културу за децу и младе, оставило је институцију школе на „ветрометини“, без „залеђа“ и „свог другог ја“. Свођење политике образовања и васпитања на школу обесмислило је сам образовно-васпитни процес који није случајно напустио школску зграду и двориште после највећег сукоба у историји људског рода, у коме је по различитим проценама животе изгубило између 50 и 70 милиона људи. Криза образовних система која данас мучи највећи део човечанства, а која је добрим делом последица технократске револуције која се десила седамдесетих и осамдесетих година, одузимајући образовно-васпитном процесу етичку димензију и „пришивајући“ му готово искључиво компоненте које се изражавају кроз квантитет, није само последица кризе хуманистике већ и нестанка света који се градио на две основне вредности које су „претекле“ Други светски рат – антифашизму и идеји братства међу народима. Распадом Југославије престали су са радом многи „објекти“ сличне намене попут Пионирског града у Загребу.⁵³ Њихова судбина је била различита. Неки од њих су у склопу колапса социјалистичког друштвеног поретка и успостављања новог капиталистичког, који је у највећем делу бивше Југославије имао карактер „дивљег“, трансформисани у објекте са потпуно новом, комерцијалном наменом. У оним деловима бивше Југославије где се водио рат, рецимо у Босни и Херцеговини и Хрватској или на Косову, објекти који су имали сличну намену као пионирски, попут домова армије или домова културе, трансформисани су у своју сушту супротност. Установе које су некада имале изразито еманципаторски карактер, у рату или ратовима деведесетих су претворене у места мучења, те-

52 Исто.

53 Након распада Југославије и почетка рата у Хрватској једно време је служио и за смештај избеглица. Током трајања пандемије вируса COVID 19 коју је Светска здравствена организација прогласила 2020, некада Пионирски град у Загребу а данас Град младих служио је и као објекат за изолацију оболелих студената.

рора, масовних злочина. На тај начин је извршен и злочин над културом и наслеђем социјалистичке Југославије, што је била увертира у потпуну деструкцију не само простора већ и друштва у целини.⁵⁴

Резиме

Одлука о подизању Пионирског града у Загребу као „завршног објекта Пионирске жељезнице“ донета је октобра 1947. године. Град је почео са радом 1951. иако је Уредба о оснивању донета тек 1955. Касно усвајање најважнијег оснивачког документа било је последица релативно сложеног процеса дефинисања сврхе Пионирског града. Он је подизан и концепцијски разрађиван упоредо са извођењем велике реформе целокупног школског система у Југославији, која је окончана доношењем Општег закона о школству 1958. којим је на територији читаве југословенске државе успостављена јединствена осморазредна школа. Усвајање Општег закона о школству значило је превагу оне политике образовања и васпитања која је дефинисана децембра 1949. на Трећем пленуму ЦК КПЈ, када се по први пут могло чути да социјалистички друштвени поредак у Југославији не може почивати на бирократизму и „укалупљеној мисли“. Пионирски град у Загребу, чија је „трострука функција“ (Основна школа Пионирски град, Центар за стручно усавршавање учитеља и наставника осмогодишњих школа НР Хрватске, Центар за школовање друштвених радника за рад са децом и омладином) дефинисана Елаборатом из 1951, чији је један од аутора био Милош Жанко, председник Комисије за реформу школства у Југославији, представљао је неку врсту „симулатора школе будућности“, односно оне политике образовања и васпитања која би требало да буде доминантна у социјалистичкој Југославији а која је почивала како на наставном процесу који се одвија унутар школе тако и на ваншколским активностима, које су се обично везивале за ваншколске пунктове образовања и васпитања. Током периода постојања социјалистичке Југославије Пионирски град у Загребу је имао значајну улогу у процесу спровођења званичне државне политике образовања и васпитања, као и у процесу стварања и промовисања новог концепта, срећног детињства. Његово „опاداње“ још током периода постојања социјалистичке Ју-

54 Видети више у: Viktor Ivančić, Hrvoje Polen, Nemanja Stjepanović, *Iza sedam logora. Od zločina kulture do kulture zločina*, (Beograd, Zagreb, Split: Forum ZFD, 2018).

гославије представљало је последицу недостатка материјалних средстава, мања стручних кадрова, али и напуштања политике која је образовање и васпитање посматрала као сложени процес неодојив од шире друштвене заједнице.

Sources and Literature

- Arhiva Grada mladih. Grad mladih (Zagreb).
- Arhiv Jugoslavije. Fond Kabinet predsednika Republike.
- Benjamin, Valter. „Program za proletersko dečje pozorište“. *Teatron* 144–145/2008.
- Božić Marojević, Milica S., Marija S. Stanković. „Pionirski gradovi u Beogradu i Zagrebu – od mesta radosti do prostora antiutopije“. *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*, 2019, 249–262. (cyrillic)
- Gabrič, Aleš. *Socijalistička kulturna revolucija: slovenska kulturna politika 1953–1962*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Deskar, Kristina. „Pionirski domovi i gradovi: mjesta izvanškolskog odgoja i jugoslavenske socijalističke mladeži“. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.
- Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitpropaska faza kulturne politike u Srbiji 1945–1952*. Beograd: Rad, 1988.
- Doknić, Branka. *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*. Beograd: Službeni glasnik, 2013. (cyrillic)
- Duda, Igor. „Djeca socijalističke domovine. Izgrađivanje pionirske tradicije u Hrvatskoj 1950-ih godina“. *Socijalizam na klupi. Jugoslavensko društvo očima nove postjugoslavenske humanistike*, zbornik radova, ur. Lada Duraković, Andrea Matošević, 75–102. Pula–Zagreb: Srednja Europa, CKPIS, Sveučilište Jurja Dobrile, Sa(n)jam knjiga u Istri, 2013.
- Duda, Igor. *Danas kada postajem pionir. Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*. Zagreb–Pula: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015.
- Duraković, Lada. *Glazba kao odgojno sredstvo u formiranju „socijalističkog čovjeka“: nastava glazbe u osnovnim školama u Hrvatskoj (1945.–1965.)*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo 2019.
- Đilas, Milovan. „Rezolucija Trećeg plenuma CK KPJ o zadacima u školstvu“. *Savremena škola* 8–10/1949, 1–6.
- Erdei, Ildiko. „The Happy Child’ as an Icon of Socialist Transformation: Yugoslavia’s Pioneer Organization“. *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeast Europe*, eds John Lampe, Mark Mazower, 154–179. Budapest–London: CEU Press, 2004.
- Ivančić, Viktor, Hrvoje Polen, Nemanja Stjepanović. *Iza sedam logora. Od zločina kulture do kulture zločina*. Beograd, Zagreb, Split: Forum ZFD, 2018.

- Jankov, Sonja. „Pionirski gradovi u post-jugoslovenskom kontekstu“. *Arhitektura i urbanizam* 44/2017, 47–53. doi: 10.5937/a-u0-11945
- Koljanin, Dragica. *Izgrađivanje identiteta: istorija Jugoslavije u udžbenicima za osnovne škole u Srbiji 1929–1952*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2014. (cyrillic)
- Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945–1960). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti i historiografija*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.
- Petrović Todosijević, Sanja. *Za bezimene. Delatnost UNICEF-a u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji 1947–1954*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008.
- Petrović Todosijević, Sanja. „Na tragu bezbrižnosti pod plaštom bezimenosti. Deca i detinjstvo između trajnog i novog“. *Privatni život kod Srba u 20. veku*, ur. Milan Ristović. Beograd: Klio, 2007, 207–237. (cyrillic)
- Petrović Todosijević, Sanja. *Otećemo svetlost bučnom vodopadu. Reforma osnovnoškolskog sistema u Srbiji 1944–1959*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2018. (cyrillic)
- Perušić, Mladen. „Grad mladih Granešina, povijest gradnje“. *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* 8/2017, 199–217. doi: 10.17018/portal.2017.11
- Simović, Ranko. *Politika obrazovanja i njena realizacija u SR Srbiji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1990.
- Stanković, Marija. „Skulpture pionirskog grada na Košutnjaku kao jedan disonantni fragment“. *Artum – istorijsko umetnički časopis* 7–8/2018, 32–44.
- *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda. Zagreb–Pula: Srednja Europa, Sveučilište Jurja Dobrile, 2017.
- Ukalović, Jelena S. „Osnivanje dečjeg međunarodnog festivala Radost Evrope“. *Godišnjak za društvenu istoriju* 2–3/2004, 123–135.
- Vučetić, Radina. „Diznizacija detinjstva i mladosti u socijalističkoj Jugoslaviji“. *Istorija 20. veka* 3/2011, 185–204. doi: 10.29362/ist20veka.2011.3.vuc.185-204
- *Politika*, 1947, 1948, 1950, 1952, 1956. (cyrillic)

Summary

Sanja Petrović Todosijević

The Pioneer Town in Zagreb during the 1950s: A Socialist Childhood Laboratory

ABSTRACT: This paper attempts to underline the role that the Pioneer Town in Zagreb played in the process of establishing a new educational policy in Yugoslavia proclaimed at the Third Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia in December 1949. This reform was carried out during the following decade, culminating in the General Law on Education in 1958. The Pioneer Town in Zagreb, with its elementary school as the central object, “simulated” a school of the future which was supposed to become not only a role model for the standard Yugoslav school, but also the initiator of the important social processes with the aim of placing children – one of the most numerous social groups – at the center of political and social attention.

KEY WORDS: Pioneer, Pioneer Town, Child, Childhood, Third Plenum of the CPY Central Committee, Commission for Educational Reform, General Law on Education, Parents

The decision to build the Pioneer Town in Zagreb as the “final landmark of the Pioneer Railway” was made in October of 1947. It was opened in 1951, although the formal decree on its establishment was not passed until 1955. The relatively late adoption of the most important founding document was a consequence of the complex process of defining the purpose of the Pioneer Town. It was built and conceptually elaborated in line with the major school system reform, which culminated with the General Law on Education in 1958 and the adoption of a unified eight-grade elementary school. These reforms were introduced at the Third Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia in 1949 when the party first proclaimed that the socialist social order in Yugoslavia could not rest on bureaucracy and “molded thought.” The role of the Pioneer Town was outlined by the 1951 Elaborate whose author, among others, was Miloš Žanko, the president of the Commission for Educational Reform in Yugoslavia. It was imagined as a “simulator of a school of the fu-

ture," i.e., a policy of education and upbringing that should be dominant in socialist Yugoslavia and based on both the teaching process within school and extracurricular activities. The Pioneer town in Zagreb played a significant role not only in the process of implementing the official state policy of education and upbringing, but also in the process of creating and promoting a new concept of happier childhood. Its "decline" began already during socialism as a result of insufficient finances, lack of qualified staff, but also because the policy which viewed education and upbringing as a process inseparable from the rest of the community was abandoned.